

59

Verslag van het interview d.d. 5 Maart 1947 met den Heer
D. Buwalda, J. van Arkelstraat 59 te Kampen en Ad Goede.

Ad: Ik wilde met U vooral den eersten beurstijd bekijken, vooral zoo, dat ik wat indrukken krijg om de sfeer te benaderen, waarin de beurzen gehouden zijn.

B.: Den eersten keer, dat ik er mee in aanraking kwam, is, dat bij mij kwamen de Heeren Van der Horst en Scholten. Zij vertelden mij, dat er een mogelijkheid was om een positieve bijdrage te leveren voor alle afwijzingen, die wij tot nu toe tegen het Nationaal-Socialisme hadden tot stand gebracht. Wij moesten op grond van het Christelijk principe telkens de lui afraden naar Duitschland te gaan, maar wij konden nooit een middel aan de hand doen, dat de menschen daarbij hielp. Zij vertelden, dat Frits bij ons zou komen en een groote rede zou houden over het Calvinistisch verzet; hij rekende op een gehoor van 200 man en of ik de leiding wilde nemen. Ik zei: Dat gebeurt niet, dat doen wij hier niet. Wij zouden ons prachtig in de kaart laten kijken. Hij wilde ook wel in het klein beginnen met een besloten vergadering. Het was te dwaas; het initiatief was prachtig van hem - als initiatiefnemer heb ik veel eerbied voor hem gehad, niet als leider. Hij bracht de boel in groot gevaar.

Het is toen een besloten vergadering geworden ten huize van Arend Scholten in de Wilhelminalaan 71.

Ad: Weet U de preciezen datum?

B.: Ik dacht November, begin December 1942. Daar waren alleen Frits en een stel menschen uit Kampenveer, die onderwijl aan den dominee gezegd hadden: Wij gaan naar een geheime vergadering toe. Frits wilde daar namen en adressen noemen voor de heele vergadering. Ik ben daar als leider benoemd en dan waren er bij: Van Dijk, en Van der Horst, Scholten, ik meen Mulders, maar dat weet ik niet zeker. Dr. Dam is daar niet geweest, die heeft zich daarmee niet bemoeid. Ze zijn wel eerst bij hem geweest, Scholten en Van der Horst, en hij heeft tegen hen gezegd, dat ze zich bij mij moesten vervoegen, omdat hij dit werk niet op zich kon nemen. Hij zei: Dat is een speciale afdeling, die ik graag aan hem overlaat.

Frits heeft het werk uiteengezet en toen heb ik de adressen gekregen van Sandbergen uit Hoogeveen, van Post in Nieuwlande, van Cary Stomp in Zeist - dat waren eigenlijk de voornaamsten. Toen kwam het er op neer, dat wij ook hier in Kampen menschen moesten opnemen. Daarvan schrok je, maar het sprak van zelf. Het is een vonds van Frits geweest.

Ad: Is het juist, dat er toen al een uitwisseling was met Alphen aan de Rijn?

B.: Dat is later gekomen, omdat Van der Horst daar gewoond had.

Ad: Wie was het contact?

B.: Bertus Meijer, een advocaat.

Ad: En Hoorneboreh, de onderwijzer, dan zal die de eerste geweest zijn.

B.: Een van de eerste dagen is het geweest, dat ik naar Sandbergen getreind ben. Dat was geweldig, een fijne kerel. Het leuke was, dat toen ik uitstapte er nog een ander uitstapte, dat bleek Cary Stomp te zijn. Hij heeft me allerhande aanwijzingen gegeven. We zijn teruggereisd met Cary Stomp. Die liet mij zijn zakboekje zien, waarin alle adressen stonden. Dat vond ik uiterst gevaarlijk. Ik heb zelf de adressen in Grieksche letters opgenomen en bewaard tusschen een stapel thema-schriften. Ik had het geplaatst op nummer 19, dat thema-schrift lag op nummer 19; dat kon geen sterveling vinden.

Onderweg vertelde ik aan Stomp, die mij ook vertelde, dat hij sympathiseerde met de Calvinistische wijsbegeerte, dat er een Jood was in Kampen, die graag onder water wilde. Bij het afscheid zei hij: Stuur mij zijn portret even. Toen zijn wij in Kampen begonnen. De eerste keeren heeft Hoogeveen opgenomen. Den begintijd heb ik ook de correspondentie zelf gevoerd onder een schuilnaam. Dat kwam goed te pas, want op een goeden dag heb ik dat portret verzonden.

Daaraan gaat nog iets vooraf. Er waren twee jongens, die een plaats moesten hebben. Wij deden alles in het begin schriftelijk. Op een goeden dag ben ik naar Driebergen geweest, hoe die mijnheer heet, weet ik niet, hij was accountant. Dr. Dam moest in Utrecht zijn. Op den weg daarheen, zeg ik tegen Dr. Dam: Ik geloof niet, dat in vanavond klaar kom. Je zat in die opgepropte treinen, het duurde uren, ik denk, dat haal ik niet; ik wist niet hoe ik van Utrecht in Driebergen moest komen. Ik zeg: Weet U het adres van Ds. Veenhof in Utrecht, dan slaap ik daar. Hij geeft mij dat op en dat zet ik in mijn zakboekje, en dat zet ik ongelukkigerwijze vlak bij het adres van Cary Stomp. 's Avonds ben ik in Driebergen geweest en heb twee Joden kwijt geraakt. Toen ik terug kom, lag het portret klaar van dien Jood, die hier uit Kampen naar Zeist moest. Ik stuur het portret naar Cary en zet daar voor den straatnaam op, de straat van Ds. Veenhof en teeken weer gewoon B. van Campen. De daaropvolgende week, misschien iets later, komt hier een ijlbode. Via het apparaat (dat ik zoo zal vertellen) komt hier een jongen, die direct weg moest. Ik stuur een telegram aan Stomp, weer aan dat onmogelijke adres: stoel komt aan morgen. Die man is er heen gegaan, komt daar en kan het natuurlijk niet vinden op een Zaterdagmiddag. Ik kreeg een telegram terug: Kan adres niet vinden, geef nieuw adres. Toen heb ik het adres gegeven van den Vader van Cary Stomp in Zeist. Hij komt terug 's avonds, zonder dat telegram vernomen te hebben. Ik zeg beste jongen, wat doe je nu. Ik had dat tweede telegram niet moeten sturen. Hij zegt: Daar in Zeist was het zoo gevaarlijk. De jongen had het best zelf kunnen vinden. Ik zeg: Je gaat meteen weg. Ja, maar het is Zondagmorgen. Je gaat meteen weg, en op Zondag gaat die jongen naar Cary Stomp. Ik zei: Den meubelhandel moet je hebben. Toen kwam hij goed aan. Toen kreeg ik een brandbrief van Cary, dat ik hem op Zondag niet rustig liet gaan, hij had al zooveel logees. 's Maandagsmorgens om 5 uur werd het huis van dien man bezocht door de politie en ik was ontzaggelijk blij, dat ik er haast mee had gemaakt.

Wij waren met zijn vijven begonnen. Toen hebben wij een tusschenpartij aangewezen. Ik kende weinig menschen uit Kampen, die anderen kenden ze wel, die hadden allerlei middelmannen, die namen niet van allemaal wisten, maar wel van een. Zoo konden wij ze opvangen en afgeven. We hebben die dagen opgevraagd de lijsten van de jongens, die in den N.A.D. moesten. Daarvan zijn de geschikte menschen opgezocht, waarvan we wisten, dat ze in aanmerking kwamen om achter te blijven.

Ad: Zie ik het goed, dat juist die N.A.D. een van de punten was voor de oprichting van de L.O.?

B.: Ja, dat sprak meer dan de Joden. Ds. Slomp wees ons telkens op het groote belang ook voor de Joden, maar persoonlijk hebben wij er niet veel aan gedaan.

Even later kreeg ik bericht, dat het in Zeist niet pluis was. Toen heeft de S.D. alle Stomps, die in Zeist waren, opgezocht. Bij Stomp zijn Vader is de heele meubelwinkel door elkaar gehaald met het telegram in de hand en het Jodenportret. Het Jodenportret is in Den Haag angekommen als onbestelbaar en is door die instantie aan den S.D. doorgegeven. Het was alleen de straatnaam, niet Utrecht zelf = Stomp, Adm. van Gentlaan, Zeist. Dan kreeg je bericht Adm. van Gentlaan bestaat niet. Dan worden ze doorgestuurd naar Den Haag, daar maken ze het spul open en zien daar D. van Campen staan. Ze hebben daar den heelen boel overhoop gehaald. Ze hebben er aan den Vader gevraagd of er meer Stomps woonden: Gary is overgeslagen en is 3 weken onder water geweest. De zwager van hem is bij mij in huis gekomen. Ze hebben hier bij studenten alles afgezocht naar een zekeren Van Campen. Dat is mis gegaan. Ze hebben niets gevonden.

Toen werd het ons te moeilijk en om telkens dergelijke contacten schriftelijk af te doen, bleek onmogelijk en om er telkens uit te gaan, was ook te gevaarlijk. Ik was elke keer op pad en had mijn werk ook. Dat heeft het moeilijk gemaakt, omdat ik als leeraar 30 uren had. Dr. Dam maakte het wel gemakkelijk en zei: Neem een dag vacantie.

Toen is men begonnen met de beurs. Ik moet nog één ding zeggen. Frits heeft namelijk gezegd op den eersten avond, dat hij in Friesland geen contact kon krijgen. Hij had het ook met Winsemius in Sneek geprobeerd en dat lukte niet. Hij zei: Als het jou misschien eens lukt... Ik zei: Dat zal ik probeeren. Ik ben een Fries en in de Kerstdagen ben ik naar Ds. Wymenga geweest. Hij heeft mij toen beloofd, dat hij de zaak verder zou brengen. Dat is inderdaad de groote actie in Friesland geworden.

Ad: Dus U hebt Peter niet rechtstreeks gevonden?

B.: Ja, later. Na de vacantie dacht ik, ik ga eens naar Friesland. Toen ging ik naar Ds. Streefkerk in Wolvega, een vriend van mij. Ik vond hem niet thuis. Ik ben naar Munnikenburen geweest en op den terugweg weer naar Ds. Streefkerk. Zijn vrouw zegt: Ga eens naar Russen, dat is hier de man van de A.R.-partij, misschien kan die U inlichten. Ik ben naar Russen gegaan en heb Peter gesproken. Dat is de man, dacht ik. Dat was een vent, die zijn boerderij had opgegeven om de zaak te dienen. Hij had er den tijd voor. Toen de beurs kwam, kwamen tegelijkertijd beide adressen naar voren: Witteveen in Leeuwarden en Peter. Ik heb Peter voorgestaan, uiterlijk met het motief: de man ligt precies tusschen Leeuwarden en Zwolle in, maar overigens omdat ik dacht, Peter is de man. Ik had hem toen Peter genoemd. Je bent Peter de Groote, hij was dichter. Later bleek, dat Witteveen een heel goed werker is geweest, maar hij praatte mij te veel.

Toen hebben wij de eerste beurs gehad. Ik meen, dat de eerste vergadering was in de kerkeraadskamer in Zwolle. Dat ging er ruw toe. Van den datum heb ik geen idee.

Ad: Z' in h' er aan voorafgaande vergaderingen geweest bij Bijl en Tollenaar?

B.: Ja, de eerste vergadering was bij Tollenaar. Daer ontmoette ik Jan Wikkerink uit Aalten. Daar zat het heele stel bij elkaar. Dat was een feest om de menschen, waarmee je correspondentie had gevoerd, in levende lijve voor je te zien.

Ad: Wie z' in er geweest?

B.: Wikkerink, Tante Riek, Frits Slomp, Jan Slomp (tusschen die beide was het direct ruzie), Gary Stomp, ik meen dat burgemeester Oldenhof er ook is heengeweest, eenvoudig, omdat wij hem onderweg tegen kwamen, Hilbert van Dijk en Staak ook. Kampen was roekeloos vertegenwoordigd.

Ad: En daar was Friesland ook al?

B.: Ja, Witteveen.

Ad: En was Jaap Kroon er al?

B.: Ja, er was iemand uit Groningen.

Ad: En Nico Boven?

B.: Er was ook een hulppredikant bij uit Arnhem; Frits kent hem vast, ik geloof, dat hij verongelukt is. Toen hebben wij een mooie vergadering gehad en besloten dat voort te zetten, de volgende keer in de kerkeraadskamer in Zwolle. Toen werd ik een beetje schichtig. Frits nam even een onderduiker mee, die zette hij gewoon te midden van de menschen - die man is wel betrouwbaar, zei hij. Toen zijn wij er op beginnen aan te dringen, dat er van iedere provincie een aanwezig zou zijn. Dat kon best. Wij moesten het zoo uitwerken, dat er niet meer dan een stuk of negen zijn. Er werd een commissie benoemd om dat plan uit te werken. Daarvoor zouden we weer bij elkaar komen; er is niets van gekomen.

Toen is het een keer in Arnhem geweest. In de kerkeraadskamer. Je volgde de bordjes maar - Ortskommandantur. Je huiverde al als je ging. Het was zoo stom. Ze konden gewoon uit Kampen zeggen: Die man gaat anders niet naar de trein en nu zoo elke Zaterdagmiddag. Het is een keer geweest in Meppel,

Een keer in Zutfen. Zutfen is een heel persoonlijke geschiedenis geworden. Daar ben ik later voor gepakt, maar dat is een jaar verder.

Ad: Mag ik eerst een paar vragen doen? Behalve Peter Russen hebt U meer menschen aangetrokken, als ik mij niet vergis ook Piet Verburg in Wageningen?

B.: Ja, dat komt in Zutfen.

Ad: En aan Rietberg hebt U ook het Uwe gedaan?

B.: Ja, ik heb aan Dr. Baks geschreven, een oud studiegenoot, die heeft Rietberg aangesteld.

Ad: Wat was het voor een vergadering in Zutfen?

B.: Wij hebben in het begin even met den man van Tante Riek gesproken. Hij had er toen bezwaar tegen, dat ze iemand uit Aalten kostgeld lieten betalen. Die jongeman kon namelijk bij een boekhandelaar en moest toen f. 25.-- betalen. Hoe het later gegaan is, weet ik niet, maar toen bleek al de wensch, dat het over en weer gratis zou gebeuren.

Toen is het nog een keer in Kampen geweest, in vol ornaat in den kerkeraadskamer. 24 man hier in dit Kampen, waar een commissaris N.S.B. er was - uiterst gevaarlijk. Toen dacht ik, dit loopt de spuitgaten uit.

Toen kwam er op die vergadering iemand binnen. Frits zei: Ik zal zijn naam niet noemen; hij werd voorzichtig, hoewel hij de vorige week de volgende afspraak gemaakt had. Hij zou iemand ontmoeten met een giro-envelop in de hand. Toen kwam ik uit het Kampertreintje en zag Frits met een giro-envelop staan met beide handen voor de borst.

Toen kwam er iemand binnen, waarvan hij den naam niet noemde. Ik had hem in den groentijd gehad - Van Schuppen. Ik liep naar hem toe en zeg: Jij moet mij geen Mietje noemen, jij geeft ons straks allemaal een sigaar. Hij kwam hier in Kampen voor het eerst.

Toen het Mei geworden is van 1943 heb ik mij eigenlijk min of meer teruggetrokken. Ik hield hier de leiding, maar die leiding bestond voornamelijk hierin, dat ik de elementen een beetje verstevigd tegenover elkaar zette. Van der Horst en Hilbert hadden vroeger diepgaande verschillen over de methoden hoe het verder moest, als ie ze bij elkaar kon houden, was ie blij. Ik moest overdag mijn lessen geven en had mij tot Mei nooit meer geprepareerd voor een les en dat kan voor een leeraar in de klassieke talen niet.

Ad: Zijn er nog verder contacten door U op de beurs gekomen?

B.: Dat kan wel zijn. Met Piet Verburg heb ik samen gezeten in Berlijn, daar hebben we samen gestudeerd. Hij wist dat ik er bij was. Hij is in Wageningen begonnen.

Ad: In welken tijd ligt dat ongeveer?

B.: Hij was een behoorlijk poosje bezig. Ik dacht van midden 1943, kan dat? Het kan best zijn, dat ik mij in het jaar vergis. Ik geloof, dat ik moet zeggen, dat ik na Maart niet veel meer gedaan had. Dat heeft ook een andere invloed gehad.

Ik kreeg een briefje van Piet Verburg of ik bij hem kwam in Kampen Wageningen om verschillende dingen te bespreken. De brief was, meen ik, in het Latijn gesteld en ik heb toen themazinnen teruggestuurd. Toen heeft hij mij N.B. opgebeld. Ik heb gezegd, ik kan niet naar Wageningen komen, dat duurt mij te lang. Hij zegt: Ik kan niet komen, want mijn vrouw kan elk oogenblik een kleine krijgen. Ik zeg, als we dan Zutfen nemen? Dan kom ik om te praten over de Calvinistische wijsbegeerte, neen, over mijn dissertatie. Wij hebben beiden hetzelfde vak en hij is een geroutineerd kenner van zijn vak. Ik kon hem wel eens polsen; dat was een foefje, want Zaterdag er op was er in Zutfen een beurs.

Hilbert stelde zich er veel van voor, dat wij er samen naar toe zouden gaan, maar het bleek later, dat Hilbert al 's ochtends weg moest, dat de vergadering eerder was dan wij gedacht hadden.

Hilbert ging 's morgens om 11 uur en ik om 1 uur. Ik kom in Zutphen aan en toen was de vergadering eigenlijk al afgelopen. Daar heb ik de mensen ontmoet uit Wormerveer, meen ik, en Pos en Brinkman uit Zaandam.

We kwamen terug en hebben daar tweede-klas-wachtkamer met zijn allen gegeten. We namen allemaal bier. Er waren Duitse soldaten, die namen ook bier. Wij zeiden: We moeten tweedeklas bier hebben en de moffen konden dat niet krijgen, die man zei: we hebben niet meer, en wij luichen. We hebben daar nog gegeten en intusschen kwam Piet Verburg aan. Hij wilde weten hoe hij een nieuw terrein kon openen in de Betuwe. Daarover hebben wij wat gepraat. Wij zijn naar huis gegaan. De anderen zijn weggegaan. Toen trok Piet weer naar Wageningen en zegt tot afscheid: Denk er aan, wij hebben gesproken over de vereeniging van Calvinistische wijsbegeerte. Toen zijn Hilbert en ik naar Apeldoorn vertrokken. In Apeldoorn woonde burgemeester Oldenhof, daarmee had hij nog een bespreking. Wij zouden 's avonds naar Epe gaan, daar was een bekende van hem, die ik al eens eerder had ontmoet, Van het Land. Daar zouden wij nog praten. Hij zou ons met een auto ophalen, het duurde wat en die auto kwam niet. Kees is naar de bureu gegaan en heeft hem opgebeld. De auto kwam niet. Wij stappen daar vandaan en vertrekken van Apeldoorn naar Epe. In Epe kregen we prachtige plakken, groote plakken witte brood, met boter en jam. Daar zat ook een neef van hem.

Ad: Was Kees van het Land toen nog niet op de beurs geweest?

B.: Neen. Hij had alleen onderling contact met Hilbert. Ik geloof, dat ik ook op de Veluwe verschillende contacten heb gelegd, ik meen in Nunspeet van Dijken.

We waren met dien neef aan het praten en die zegt: Zeg maar De Ruitter. Toen bleek die brandbommen te hebben. Toen zijn de eerste beinselen gelegd voor de brand hier in het stadhuis. Hilbert zat met Van het Land te praten. Ik zei: We moeten die brandbommen hebben, het is van groot belang, dat die lijsten verbrand worden.

We zijn samen teruggereisd: de Ruitter met zijn meisje en Hilbert en ik naar Kampen. We zijn bij Hilbert geweest en hebben daar paling gegeten. Toen hebben ze mij weer teruggeleid langs den IJssel. Ik ben achter uitgestapt en zij zijn doorgereden. Sterkte, zei de Ruitter nog. Dat was Zaterdagmiddag. Den volgenden avond hadden wij een bespreking voor de A.R. beinselen. Daarbij zijn we betrapt. Men heeft ons aangegeven. Er gingen twee verraadster, de dames van Wijk, voorbij. Toen zijn wij weer opgekrast. De vergadering was bij Scholten. Den volgende Dinsdag werd Buwalda opgebeld: hij moest om 11 uur op het bureau verschijnen. Ik was aan het lesgeven, dus ik moest ophouden. Ik zeg, dat is duidelijk, dat zal gaan over dien Zondagavond. We hadden afgesproken waarover wij het gehad zouden hebben: over economische problemen. Al mijn spullen heb ik achter gelaten, de zakken leeg en zoo. Ik kom op het bureau, of liever, ik werd al afgehaald door een agent, ik ben door Kampen gestevend. Daar ben ik als illegaal werker buiten gevecht gesteld.

De eerste vraag, die hij mij stelde was: Wie was de chauffeur van de auto, waarmee U zaterdag gereden hebt? Ik zeg: Dat zeg ik niet. Waarom niet? U haalt mij uit mijn werk en dan haalt U dien man misschien ook uit zijn werk, maar ik wist niet wie het was, ik kon het ook niet zeggen, want dan was het heele geval vertrapt.

Hij zei: Waarom zegt U het niet. Dan zullen wij wel zien waarom U Zaterdag naar Dr. Dam geweest is. Ik dacht, was Hilbert er niet bij toen ze mij gezien hebben? Ik denk, ik krijg wel tijd om te denken. Ik werd in zwaar arrest gebracht, sokophouders, alles af, al mijn spullen weg. Ik moest kiezen of ik eten wilde van huis of uit een hotelletje. Ik koos natuurlijk van thuis. Ik kreeg even later eten gebracht in een korfie, papier er bij. Ik zoek alles af in mijn zak en denk is er niet een enkel potloodje te vinden? Toen vond ik in mijn vest een potloodje, dat wel eens uit je vulpotlood valt. Onder mijn bed vond ik een spoorkaartje. Het was daar een groote, vieze bende. Ik schrijf op het kaartje: Kun jij je voorstellen, dat ze mij totaal onschuldig laten zitten? Ze vragen mij wie mij gereden heeft. Het is duidelijk, dat hij me midden op den straatweg heeft willen opnemen. Ik zal maar eerlijk zeggen, dat ik geweest ben in Zutphen, Apeldoorn en Epe, dan weten ze alles. Ik denk als ze dat briefje krijgen, is het een heel eenvoudig dingetje. Mijn vrouw had binnen het kwartier het briefje. Er is er een naar Epe, Wageningen, en Apeldoorn gegaan. Ik dacht binnen de twee uren waren ze wel onderricht en dat bleek later zoo te zijn. Alleen Piet Verburg wist het niet; Wageningen was verder. Toen heb ik 's middags om vier uur gevraagd of ik den commissaris even spraken mocht en gezegd: Ik zou het hem wel zeggen. Ik dacht, als ze Hilbert gezien hadden, kwam hij naast me zitten in de cel. Bovendien. Bovendien hij wist blijkbaar niet uit den vraag van Dr. Dam, dat ik bij Dam geweest was, of dat Hilbert er bij geweest was. Dus ze hadden het ontdekt op den terugweg en dat bleek later goed te zijn. Ik heb verteld; In Zutphen had ik een bijeenkomst met Verburg over de dissertatie. In Epe ben ik ingestapt bij iemand, die mij vriendelijk opgenomen heeft(?). Hij zegt: Wilde U dien man er niet in laten loopen om dat beetje benzine? Een prachtmiddel. Toen heeft hij mij niet meer naar den naam gevraagd. Ik dacht, ik noem hem Meijer of Meijboom. Ik ben weer vastgezet en kreeg 's morgens een bericht van Dr. Dam: de zaak is hier in orde. ik kon onmiddellijk met de dingen voor den dag komen. Toen werd ik weer voor dien luitenant geroepen. Hij zei: Ik was een leugenaar. Hij was zeer verontwaardigd, want ik had niet over de dissertatie gesproken, maar over een illegale vereeniging. Ik zeg, dat bestaat niet, man, dat is nonsense. Toen heb ik het hem moeten uitleggen wat de Calvinistische wijsbegeerte beteekende. Het werd een heel ~~xxx~~ uitvoerige preek en die man snapte er niets van. Hij zegt: Doet U aan politiek? Ja, de heele dag. Als ik begin is het met Herodes, Cicero enz. en het ergste is, dat draagt de wet mij op en ik word er voor betaald uit Den Haag. Hij zegt: Maar U moet alleen zeggen alles voor de Duitschers. Dat doe ik ook; het werd een pracht debat.

Ik zeg: U kunt zich nu wel voorstellen, dat het één onderwerp geweest is. De dissertatie heeft mijn belangstelling en voor Piet Verburg was de Calvinistische Wijsbegeerte het belangrijkste onderwerp. De voorzitter is mijn promotor, dan ziet U dus het verband tusschen mijn dissertatie en de Calvinistische wijsbegeerte en toen heeft hij mij vrij gelaten. Bij mijn arrestatie is dat weer naar voren gekomen. In dien tusschentijd daarna hebben ze mij een beetje links laten liggen. Zoodra ze weer met mij in contact zouden komen, zou de Kamper politie rondtrekken. Hier zijn meermalen menschen gesnapt, die aan de ramen stonden te luisteren.

Ad: U hebt zich toen tot de Kamper illegaliteit beperkt en op de beurs daar ging U niet meer naar toe?

B.: Ze hebben verder een tweede groep geïnstalleerd en die heeft later goed werk gedaan toen ik weg was. We hadden hier altijd vergaderingen, zoo Zaterdagmiddags van boeren. Eerst had je geen bonnen

De boeren moesten hier komen en ze kwamen ook trouw. Soms namen ze een tientje mee, soms f. 40.-- en wat bonnen. Het ging zoo slecht. Je raakte een enkele onderduiker kwijt. Het was een contact tusschen Genemuiden, Kamperveen en IJsselmuiden, enfin, al die plaatsen in de omgeving. Zoo 'n stuk of tien, elf boeren kwamen opzetten. Ze waren vrij bang en zoo.

Het werk is hier gedaan door Scholten. Hij heeft ontzettend gewerkt en daarover zal hij niet veel spreken.

Hij deed zooveel, op een goeden dag luisterde hij een gesprek af ~~xxx~~ toen hij in de trein zat van Amersfoort naar Zwolle. De eene man zegt; Ik kan maar bergens onderduiken. Zoo, zegt de ander, dan moet je bij Scholten wezen in Kampen in de Wilhelminalaan 71. Scholten is nooit op de beurs geweest. Dat was niets voor hem. Hij is nu wethouder, maar hij was bijna nog nooit op reis geweest. Hij is een keer hier op de trein gegaan. Hij liep vast door het loket is heen hij had geen kaartje. Toen hij in Zwolle kwam, dacht hij, dat koop ik wel even in Zwolle. Hij zou een boete oploopen en toen is hij naar Kampen terug gegaan.

Hij was sieraarmaker, hij wist daar niets van. Met Hilbert hebben we veel mooier dingen meegemaakt. In Januari 1944 zijn we samen naar Amsterdam geweest. Hilbert was op een perronkaartje naar Amsterdam gekomen. Toen hij daar op het station was, heb ik een perronkaartje voor hem gekocht en op dat perronkaartje is hij er weer afgekomen en ook in de tram betaalde hij niet. Hij zei: Die man hoort bij mij, en dan betaalde hij zelf niets.

Hilbert zorgde voor de palingbeweging van Urk. Ik ben wel eens mee geweest. Dan waren er ook commiezen aan boord. Hij had een buffet aan boord. Die commiezen moesten wel eens iets weten en dan zei hij: Jullie laten mijn spullen wel staan he? Ze zaten samen op een bierkistje en daarin zaten de dingen net. Zoo gehaald was hij. Een keer hadden de commiezen zelf in een koffer paling meegenomen. Ze waren bijna in Kampen, toen zei er een: Je hebt er nu opgepast Hilbert, geef nu den koffer maar terug. Hij zei: Laat mij nog maar even bewaren, je kunt nooit weten wat er gebeurt. De boot meert aan de kade en er staan twee moffen aan de kade om de lading te controleren. De commies in functie kneep hem.. Hier, tegen Hilbert, je mag hem houden. Ja, zegt Hilbert, ze hebben ze eerst met zooveel moeite uit het water gekregen, om het er nu weer in te gooien! Hij heeft het onder een stel reddingsboeien gegooid en later weggehaald.

Ad: Hij kwam ook wel op de beurs met paling en zoo.

B.: Ja, zeker. Hij had een keer een taart gemaakt, toen was Frits jarig. Dat was in Zwolle bij Wv'tjes. Toen heb ik de taart gedragen, heel ostentatief. Van Hilbert zijn stukken te vertellen.

Ad: Kunt U wat meer over de geschiedenis van Staak en Hilbert vertellen, ook over de wijze waarop ze later met een K. P. zijn begonnen?

B.: Dat weet ik niet. Wij hebben een vergadering gehad en toen werd gewoon medegedeeld wij zijn nu K.P. en wij moeten ontslag hebben uit den groep Kapen.

Hilbert wilde Gerrit een keer als bruidegom laten fungeeren en een receptie in de gehoorzaal geven. Dat was te gevaarlijk, dat wilde hij niet.

Toen moesten ze denzelfden dag, of de vorige of volgende dag naar Urk. Dat was opgenomen door den man van Kraft durch Freude, vreugde en arbeid. Zoo 'n afdeling ging naar Urk. Hij zei: Wie moet ik meesturen? Hij zelf had een receptie in de gehoorzaal. Als ik mijn broer Gerrit meegeef, is hij vanavond geknipt, sturen we Jan Kroeze dan vallen er lijken.

den wijzen en denken.
 bloot deelde meedeel. ja nu! verbaand verhoort. armen de den kloek
 armen; nu! zeld neg een keerde in de verhoort. Via in nu
 en vrede. zoo in vrede. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

een keerde in de verhoort. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

den nu! den kloek. nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!
 nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu! nu!

B.: Henk Kroeze heeft, meen ik van een stuk of wat bandenauto's er een verschalkt. Hij was chauffeur. Daarvoor is hij gepakt door de marechaussee en naar Duitschland gebracht. Hij heeft daar in een Konzentrationslager de vreeselijkste dingen meegemaakt. Hij is vaak opgekomen voor de Joden. Ze kregen zoo weinig te eten, dat hij moest zich ten slotte op zijn knieën en handen voortbewegen langs een tafel om te bereiken waar hij heen wilde. In Juli hebben ze een keer marmelade op hun brood gehad, oranje jam. Dat hebben ze bewaard tot Koninginnedag in een beker. De moffen van den dag komen dat bekijken. Ze laten de kleur zien, goed gezien: Leve de Koningin! Ze hebben hem bijna dood geslagen. Hij is met een zware pleuris hier gekomen. Mevr. Kroeze had 70 pind rijst over gespaard, want als mijn zoon terugkomt, zullen wij probeeren hem op te kalefateren.

Dat van Henk Kroeze brengt mij in herinnering, dat op den dag van den brand, die zou plaats hebben, er twee marechaussees bij Mevr. Kroeze kwamen. Is U dat bekend?

Ad: Er bestaat een verhaaltje van.

B.: Jan Kroeze was knecht bij ~~Bunke~~ Hilbert. Om 10 uur, alles was in kannen en kruiken, hoort Hilbert, dat er twee marechaussees bij Mevr. Kroeze zijn binnen gegaan. Er lagen brandbommen, dus hij kreeg de pipschrik. Even later bleek, dat de marechaussees eenvoudig het geld kwamen brengen, dat Henk verdiende.

Ad: Kunt U een beetje een typeering geven van de figuren Staak en Hilbert? Het is voor de geschiedenis van belang, daarover te beschikken.

B.: Onwillekeurig als je ze gaat beschrijven, ga je parallellen trekken. Hilbert, dat was op en top een zakenman, met alle vaardigheid om relaties te winnen, maar die vaardigheid kwam voort uit een gul hart. Ik heb nooit in hem een winstjager gezien, maar iemand, die ontzaggelijk gauw bewogen was en blijvend bewogen over verdrietigheden en leed van anderen. Daar gaf hij eenvoudig dingen voor weg, die hij zelf maar amper kon missen. Als je niet oppaste, dan had je de gedachten, Hilbert kan alles kwijt, die moet schatten thuis hebben liggen en zoo was het niet. Hij kon nauwelijks goed schrijven. Hij was zeer open, vertrouwde licht en won daardoor gemakkelijk vrouwen. Zoo hebben wij samen ontzaggelijk veel gepraat. Zijn Evangelie belijde hij wonderlijk eenvoudig al was hij zeer schuchter om daarvan het rechte mede te deelen. Ik ben er van overtuigd, dat hij zijn leven volkomen onder Christus stelde. Juist zijn fleurige bestaan, dat zocht zijn kracht in het dienen van Christus. Ik kende hem niet voordat wij met elkaar in aanraking kwamen als bestuur van de L.O., maar op die vergaderingen was het een en al kwinkslag en optimisme tot den strijd. Het speet hem als een van allen meer meende te moeten doen voor de zaak en hij tijdelijk niets te doen had. Hij had vaak eigen initiatieven. Ze mochten wel eens wat romantisch wezen, te eene er gemakkelijk op in. Hij bracht er eigenlijk de vreugde van het illegale werk ongemerkt in. We hebben bijv. indertijd hier een aanslag willen plegen op den commissaris en hij had direct een plan klaar. Hij wilde een pop neerleggen in een park in den buurt. Dan bij den commissaris aanbellen en hem mededeelen, dat hij een doode Duitser gevonden had. Op weg daarheen zou de man vermoord worden.

Merkwaardig. Sjaak heeft ook veel met Kripmeier gewerkt. Sjaak wekte vertrouwen, omdat hij zoo gesloten was, veel geslotener dan Hilbert. Sjaak timmerde niet aan den weg, dat deed Hilbert gemakkelijker. Sjaak zette tot het einde toe door, als een plan van hem niet werd aangenomen, kon hij er moeilijk overheen komen. Sjaak was natuurlijk een financier van het eerste water als notarisklerk. Het feit, dat de notaris hem vrij liet in het illegale werk, hoewel de man zelf doodsbenauid was, met de voorwaarde, dat hij weer onmiddellijk bij hem terecht kon, was in dien tijd een geweldig bewijs van vertrouwen. Sjaak had ook meer theoretische belangstelling. Hij studeerde ook, studeerde ook beginselen, maar deed vaak alsof hij weer bang was. Van Sjaak is minder te vertellen, omdat hij geslotener was.

Met die melkbeweging....

Ad: Met de Meistaking?

B.: Neen, wij moesten altijd melk halen. Toen merkte je het verschil. Van der Horst is heer. Ik had een groote blikken lade van Hilbert meegekregen, daarvan kon een trommel gemaakt worden voor onder de jas voor 6 liter. Ik gaf Sjaak ook zoo'n ding mee. Sjaak moest het meenemen en dan geneerde hij zich zoo. Wij hebben hem nagelachen en gehoond. Hij was zoo'n deftig ambtenaartje. Hilbert had een ladesysteem en dat brak hij af; dat had hij duur kunnen verkoopen.

Ad: Zie ik het goed, dat de verhouding Sjaak-Hilbert wel eens minder goed boterde?

B.: Dat kwam, omdat hun opzet van plannen verschilde, maar in de K.P. waren beiden het wonderlijk goed eens geworden. Ik weet niet hoe het later gekomen is.

Ad: Toen de eerste plannen van de K.P. opkwamen, was het zoo, dat een eigen K.P. voor de L.O. gestationneerd zou worden, als ik het wel heb, in den buurt van Heerde. Sjaak heeft de lijn getrokken wij moeten de zaak coördineeren.

B.: Ja, dat kan best. Het plan ligt in de Veluwe. Het waren een stel jongens, die voor een schijntje werkten, met meisjes in een kamp leefden. Ze vertelden er groote schande van.

Ad: Er zat een groep in Ede, Utrecht en Woerden, die zijn practisch heelmaal opgerold.

De twee jongens, die de kraak op IJsselmuiden gedaan hebben, waren dat jongens van de Oranje Vrijbuiters?

B.: Het is mogelijk, dat Buwalda/dat weet. /Scholten

Ze zeiden: Als jij weer eens gepakt wordt en verhoord, dan weet je van niets.

Ad: Dus ook van de plannen voor het stationneeren in Heerde weet U niets?

B.: Neen, ik weet dat Sjaak mij alleen gezegd heeft wat voor een belang het voor ons zou zijn voor Nederland als de K.P.'s onder een groot bestuur kwamen, die een geregeld loon kregen en vertrouwen in de leiding had.

Ad: Hebt U zoo later nog wel eens wat opgevangen over het coördineeren van werkzaamheden?

B.: Neen, wel eens staaltjes gehoord. Ik ontmoette Hilbert wel eens na de kerk. Dan vertelde hij: deze week vier, een andere keer twee. Ook heb ik een keer ontdekt het versturen van bonnen. Ik kwam binnen: loop maar even door naar boven. Toen zag ik de bonnenverdeling

voor het geheele land. Ik heb wel eens bonnen opgehaald van Cary Stomp, wel een keer, maar eigenlijk gewerkt, neen. Mijn vrouw heeft wel eens bonnen gehaald in Meppel toen het niet meer ging voor mannen, onder haar corset.

Ad: Is Hilbert de eerste geweest, die met een koerierster is begonnen?
B.: Ja, dat zal wel.

Dr. Dam had al direct een radio op accu's, die had toen al door, dat straks het elektrische net niet meer beschikbaar zou zijn voor de radio en dat hij op die manier Engeland kon blijven hooren. Daarin hebben Hilbert en Sjaak meegewerkt dat ze postduiven hebben opgelaten voorzien van allerhande gegevens. We hadden een volledige kaart van Soesterberg en Wezep. De postduiven werden met parachutes neergelaten. Op een morgen brachten Sjaak en Scholten dat ding weg.

Begin 1944 liep Hilbert met een revolver in zijn zak. Als ik gepakt word, dan schiet ik, zei hij. Eind Januari ben ik opgepakt. Dat was wel leuk de eerste de beste keer kreeg ik, toen ik 2 dagen in de cel zat, een ansicht van Januulentje en Hillie. Daardoor wist ik, dat ze van mijn arrestatie wisten en dat zij vrij waren. Dat is de laatste keer geweest, dat er in de gevangenis nog ansichten werden toegelaten. Vijf dagen later werd ik van de ene cel naar de andere gebracht in Arnhem, in de z.g. ziekenzaal kwam ik en daar trof ik Kees C.D.K. Hij vroeg: Hoe is het met Hilbert en Sjaak. A.u.b. - de kaart, dat is het nieuwste bericht van ze. Kees begon toen te huilen, want hij dacht, dat ze al lang zaten. We hebben de heele zaak besproken. Kees heeft zijn heele verhoor medegedeeld en dat is in een oude broek van mij, geschreven op W.C.papiertjes, opgevouwen in den binnenrand van de broekzoom gelegd en dat is heelemaal aangekomen. Ik heb gecorrespondeerd in de mouw van mijn pyama en dat was soms 12 kantjes. Ik heb mijn heele verhoor opgeschreven. Mijn vrouw heeft het doorgegeven aan Prof. Watering. Hij heeft het protocol in handen gekregen. Heeft het met groot lef bekeken en ontdekte, dat mijn handtekening stond over het met de machine geschreven heen. Hij heeft aangetoond, dat het verhoor valsch was en daarop ben ik vrij gekomen. Ik heb vier maanden gezeten. Ik kreeg telkens den indruk, dat ze me veel zwaarder straffen, dan ik gedacht had. Bij mijn arrestatie had ik f. 6.000.-- in huis, die zijn niet gevonden, die zaten in een kindervoederdoosje, op de washtafel, als je er aan schudde, kwam er nog poeder uit.

Toen is de heele zaak van Ebe op de proppen gekomen, de zaak Apeldoorn-Zutphen. Toen vroeg hij bij het verhoor direct: Waarom bracht die man U heelemaal naar Kampen? Hij tikte de spliker op den kop. Ik werd gelukkig gered, en zei: Er klopte iemand op het raam want de auto moest terug. De andere heb ik gezegd, ik had nog twee pond pal ingelooft.

Ad: U hebt over postduiven gesproken. Daarnaast had Dr. Dam ook over Delfzijl een lijn waarover Engelandvaarders konden weggelaten.

B.: Ik weet wel, dat Kouwenhoven via die lijn is weggelaten, die was student in Groningen, heeft zich aan laten monsteren in Delfzijl als was hij een zeeman. Hij is op 5 k.m. afstand van de kust van Zweden over boord gesprongen en is zoo in Engeland gekomen.

Ad: Heeft Dr. Dam daarin een rol gespeeld?
B.: Dat denk ik wel.

Ad: Vertelt hetgeen Gerrit van Dijk heeft medegedeeld hierover.

-13e Buwalde

Ad: Weet U in welk organisatorisch verband dit is gebeurd?

B.: Ik geloof niet, dat Dam veel in organisatorisch verband zat.

Ad: Werkte Dr. Dam vóór Trouw mee aan V.N.?

B.: Dam is ontzettend gesloten geweest. Dam stimuleerde. Je merkte telkens, dat hij ontzaggelijk veel relaties had. Hij heeft de kop van Overijssel een keer bewerkt en dat had ook voor de L.O. vruchten.

Dan heeft hij een keer in een blad, dat in het Roergebied verspreid is een artikel geschreven over de staking. Daaraan kwam ik door Henk Veldhuis uit Menbel. Hij komt een middag bij mij en zegt: U hebt in Duitschland gestudeerd. U kunt waarschijnlijk wel controleeren of wij dat visum goed hebben vertaald. Ze hebben een heel visum vertaald in het Duitsch, waardoor de soldaat, die het nummer wegbracht, overkwam. Die soldaat was een Oostenrijker, die was gedeserteerd en was hier in Nederland. Hij waagde er telkens zijn leven voor en is op zijn reis van ditzelfde nummer van het blad, omgekomen. Het blad is meerdere malen gedrukt en verspreid. Het werd in het Ruhrgebied verspreid door het te leggen in de Roomsche kerken, 's morgens, op alle stoelen. De man liet zich insluiten in de kerk en dan kneep hij er 's morgens tusschenuit.

Ik heb in Zwitserland een relatie, de heer ^{Deelhaus} Daalhuis, die een groot postkantoor had. Dat was een centrum van nieuws van Nederland naar Londen. Later is hem dat uit handen genomen en heeft de linksche pers de nieuwtjes gefiltreerd en daardoor is de Regeering in Londen verkeerd ingelicht en wist niets van de L.O. af. Daalhuis heeft mij een keer een brief geschreven. (Hij zit op het oogenblik in Harderwijk, hij was daar leeraar aan het Christelijk Lyceum. Als U naar Daalhuis kunt, moet U het doen). /een Piet

Hij schreef op een goeden dag, er lag bij hem ~~kans~~ in het ziekenhuis, die had nu al 6 weken niets te doen. Hij had erg veel politieke belangstelling, of ik er boeken heen wilde sturen. Dat was natuurlijk Gerbrandy. Ik heb de boeken bij elkaar getrommeld: Herstelbetalingen van Duitschland 1918; allerlei ~~dingen~~ van na den oorlog; stukken van Piet Gerbrandy - ik denk, wat moet ik daarmee? Ik ~~bride~~ ^{bride} op een goeden dag bericht van hem, ik kan ze afgeven in Hotel des Indes in Den Haag aan Elias van Stebroek (die man is laatst gepakt wegens het smokkelen van deviezen). Ik vertelde hem niets. Ik kom bij hem aan met een tasch vol boeken. Ik zeg: Ik heb een paar boeken voor de kinderen. Hij kijkt ze in - meteen weg. Even later dacht ik, er moet nog meer in.

Toen is hier in het C.V.N. een bepaald besluit genomen, dat verstrekkende gevolgen had. Dr. Dam vond het noodig, dat Gerbrandy dat in handen kreeg. Hij heeft daar een uitvoerig programma van gemaakt. Toen hebben wij een oud stel bouwplaten, tijdschriften, laten inbinden en in dien rig daarvan zat het heele ding.

Ad: Heeft Hagofirt aan het ontwerp meegewerkt?

B.: Dat kan wel. Er waren veel punten, die onaanvaardbaar bleken. Ik stuur hem dat boek, een mooi bandje: Je krijgt zoo weinig moois in Zwitserland. Ik kreeg bericht terug: Het was zielig, maar hoe is dat met de kinderen, zoo'n boek komt aan, het was nog geen vijf minuten

in den kamer en de rug was los. Toen wist ik, dat hij het gekregen had. Zoo hadden wij contact met Gerbrandy.

Ad: Is daar geen gebruik van gemaakt om daardoor een beeld van de illegaliteit naar den overkant te krijgen.

B.: Neen, dat konden wij niet doen. Neen namen, en de organisatie zelf, dat konden wij niet doen. Dat was te gevaarlijk.

Ad: Weet U wie de knaap is, die de brandbommen gelegd heeft in het bevolkingsregister?

B.: Dat kunt U van De Ruyter te weten komen en Mevr. Kroeze weet het wel. Die heeft heel veel gedaan met de jongens.

Ad: Wie is P. Oosterwijk in het boek van Van der Kamp?

B.: Die ken ik niet.

Ad: De figuur van Marinus Post voor hij practisch in het K.P.werk is gegaan, dus zooals men hem in Kampen kende, kunt U daar iets van zeggen?

B.: Jawel. Marinus Post was hier een boer, bekend bij de boeren om zijn slordige boerderij. Iedereen liep in en uit. Je had de indruk, dat het daar maar zoo, zoo ging. Het waren halve Vandalen met rood haar. Kwamen 's morgens op hun roestige fietsen Kampen binnenrijden en dan zag je in de kerk voor je de heide, zoo precies. Even later, als de kerk weer uitging, hoorde je ze weer voorbij rossen, want ze moesten de koeien weer melken. Ik hoorde dan wel, je kon er melk krijgen en appels en peeren. De man gaf zichzelf weg. Ik geloof, dat hij wel een acht Joden daar had ondergebracht.

Ad: En een stel studenten.

B.: Die man deed van alles. Hij was in het begin al direct bezig met P.B.'s te vervalschen. Die stopte hij onder het vloerkleed. Het was zeer rommelig. Dan had hij weer, dat hij zich in een pakje stak als arbeidsman en in Amsterdam gezien was. Kent U Henk Steenbeek? Die weet een heele hoop van hem. Hij had het nu en dan erg benauwd. Marinus kwam meermalen bij Dr. Dam voor advies.

Ad: Weet U iets van de relaties, die hij toen had?

B.: Neen, niets. Ik stond heelemaal niet met hem in relatie. Ik heb veel respect voor zijn persoonliken moed, maar iemand, die het zoo deed, dat wilde niet erg.

Ad: Heeft Arend Scholten meer contact met hem gehad?

B.: Dat kan wel. Via Dr. Dam wel.

Ad: Is de arrestatie van Kees C.D.K. oorzaak geweest van den rommel hier.

B.: Kees C.D.K. was onderdeel van de L.O. Gerrit Spanhaak heeft een telefoongesprek gevoerd met Keesje. Toen is Keesje na tien minuten opgehaald. Hij zat in Drenthe toen Gerrit hem opbelde.

Ad: Bij van Tol in Wierden.

B.: Ja, en hij merkte dat de stroom zakte. Hij denkt, o wee, ik zit er in. Hij was zoo onder den indruk, dat hij het huis niet verliet. Hij heeft te lang gewacht en werd gepakt.

Ad: Vertelt in dit verband een ander verhaal.

N.B. - Punt ter nader onderzoek: Telefoongesprek Kees - Gerrit.

B.: De eerste keer, dat ik verhoord werd, was Van der Horst niet genoemd, wel Hilbert. Of ik dien kende? Ik zei: Ja, ik ga er dagelijks mee om - hij had zulke lekkere taartjes. Er waren toen nog een paar, die ze noemden. Ik kon in de gevangenis terug. Ik moest er nog wachten; te moest je altijd in laten schrijven, dat je weg was geweest en weer binnen kwam. Ik bleef nog wachten ineens gaat de deur open en ik zie mijn vrouw - na maanden. Die loopt langs me heen. Ik liet merken, dat ik het was. Toen kon ik haar vertellen, dat ze Hilbert noemden en dat kon ze direct mededeelen. Het was zuiver toevalligheid.

Ad: Kunt U iets vertellen over het ontstaan van den naam De Landelijke iets vertellen?

B.: Neen, wij hebben hem zoo genoemd naast de organisatie Frits.

Ad: De naamsverandering van Sjaak en Hilbert was dat na den overval in Hoorn?

B.: Dat kan wel. Hilbert heette het eerst Havendijk en Van der Horst Andersvoort, omdat zijn handteekening daar precies op leek.

Ad: Wat weet U van de plannen voor het bombardement op Klefiekamp?

B.: Dat weet Van der Kamp.

Ad: Ik wil met name weten den weg, die Sjaak had om het naar den overkant te krijgen. Er zijn veel menschen, die de eer opeischen de gegevens naar den overkant gegeven te hebben. U kunt daarvoor terecht bij Dr. Mulder in Aerdenhout. Zijn zoon is daarbij omgekomen. Dr. Mulder, emeritus rector in Aerdenhout. Het is mogelijk, dat hij er wat van weet.

Ad: Kunt U zich van de eerste beursvergaderingen nog aardige momenten herinneren, bijv. toen de eerste bonkaarten op de beurs kwamen?

B.: Wij zaten in het begin altijd met kantoor bedienden, daarmee zaten wij erg omhoog, dan moest je weer ververs en slaggers sturen in plaats van kantoorbedienden. Frits zette het verkeerd in. Het was net een afslag. Tot Pos en Brinkman kwamen. Brinkman zei: Dat moet uit wezen. We moeten tegelijk overgeven. Dat hadden ze meen ik in Arnhem uitgebroed.

Hebt U de broer van Sandbergen, Juul, in Meppel gehad? Juul was een van de beste, die er op de beurs waren. Een broekje. Hij durfde alles en wist alles te plaatsen, een heel handige kerel. Sandbergen zelf was iemand, die de leiding kon nemen en die persoonlijk alles inzette. Het gezin hielp ook zoo mee. Hij schold er wel eens op: Ik ben van 's morgens 7 uur in touw, en gisteren was het weer 11 uur 's avonds geworden.

Ad: De figuur van Tante Riek, kunt U die wat typeeren?

B.: Buwalda. Het was niet te onderschatten wat Frits te doen had. Ze zaten allemaal met de grootste moeilijkheden en in het begin was de neiging groot om het op elkaar af te schuiven, om het eerlijk te zeggen. In het begin waren de menschen weinig bereid om lozees op te nemen. Ze vonden het haast niet noodig voor zoo'n arbeidsdienst, daarvoor durfde men haast niet het risico op zich te nemen. Zoo is Sjaak op de gedachten gekomen om ~~bonboekjes~~ bonboekjes in te stellen: V.V.V. Bij mijn huiszoeking stonden er 50 in mijn kast, die zijn geleverd door Zelsman, door Vierbergen. Dan stonden de adressen al klaar waar ze heen moesten. Hij gaf papiertjes over en terug. Daarmee is Sjaak in het begin op de proppen gekomen, ik dacht in Februari. In het begin hadden wij, dat als iemand een onderduiker meer opnam kreeg hij een bonboekje. In Hoogeveen heeft de heele stad meegeholpen. Hier waren ze doodsbenauwd.

Tante Riek ging altijd samen weg met haar man. Dat vond ze gezellig. Daarvoor liep ze het grootste risico. Ze wist een verstandig zakelijk motief naar voren te brengen. Heelemaal niet, zoals men dat later romantisch aandikte, dat ze een Christelijk woord zou spreken, volstrekt niet. Ze heeft heel zakelijk gedaan. Ze was een vrouw, die zich gaf, dat was in haar eenvoud prachtig.

Ad: Haar verschijning, kunt U daar iets van zeggen?

B.: Middelbaar groot, vriendelijk flink gezicht, stevig. Je kon zien, dat ze wat was en je kon zien, dat zij domineerde. Hoewel Oom Piet ook flink was, zij nam het woord. Hij sprak maar zelden. Ze werden zeer gewaardeerd. Eenvoudig gekleed, ik vond het een mooi mensch.

Hilbert had altijd kleine boterbonnetjes bij zich en suikertjes, dat was voor de bonkaarten op de beurs kwamen.

Ad: Heeft Hilbert er voor gezorgd, dat de eerste bonkaarten op de beurs kwamen via een contact op de distributie?

B.: Neen. Hilbert en Gerrit waren niet de eersten. Carv was de eerste. We kregen een keer allemaal een rookersbon mee. Dat vonden wij iets heel belangrijks - allemaal een bon. In het begin hebben wij het niet doorgemaakt. Carv was veel sneller. Carv had ook hoge uitgaven per maand van f. 6.000.--. Wij stonden toen perplex hoe dat kon.

Over Frits.

Op een goeden dag gingen er stemmen op om toch naar ausweisen te zoeken, om ausweisen te maken. Enkelmen waren er tegen. Dat heeft Frits als volgt getypeerd, daarom ~~van~~ is het mij later tegengevallen.

Hij zei: In de Schrift leeren wij altijd, dat niet de practijk den weg wijst, maar dat God's Woord den weg wijst. Zoodra wij de practijk den weg laten wijzen, komen wij in de zondige menschelijke normen, die aansluiten bij wat wij graag willen, maar als God's Woord dat doet, dan hebben wij de echte rechte normen, die onafhankelijk zijn van ons welmeenen. Hij had een jongen op het oog, die een bult had en die opgeroepen was voor de keuring. Die jonge weigerde het recht te erkennen, dat de staat zou hebben om hem voor de keuring te roepen. Hij is ondergedoken, hoewel hij wist, dat hij direct vrij zou komen als hij zich vertoonde. Dat is ons voorbeeld geworden en toen waren ze allemaal unaniem er achter. Hij heeft daarmede de principieele kant van de zaak daarmede direct scherp gesteld, dat heb ik naar voren gebracht toen hij een avond hier gesproken heeft. Ik vind dit een van de meest frappante staaltjes uit Frits zijn tijd.

Ik moest altijd lachen om de ruzies tusschen Jan Slomp en Frits. Jan ~~er~~ zegt: Dan komen ze aan, met 70 man tegelijk, dan komen ze bij den Sparwinkelier in Ruinerwold, daar is Jan goed voor. Er zat even de ruzie tusschen - de jongen, die boer gebleven is, en de jongen die theoloog geworden is.

Ad: Kunt U de consitorie in Zwolle typeeren?

B.: Een pijpenlade; je kon er nooit uitkomen. Ad Frits ~~er~~ is er een keer binnengekomen, toen de S.D. er was. Wij zaten toen boven.

Ad: Vertelt het verhaal verder.

B.: Ik heb Frits hier een preek hooren houden over de Vroedvrouwen in Egvpte, als hij die een half jaar later gehouden had, was het mis geweest, en dan Psalm 79: Geef dezen smaad, o, Heer, hen zeventvoudig weer.

Ad: Is er nog een datum van die preeken te achterhalen?

B.: Ik denk zomer 1942. Hij was meen ik nog niet ondergedoken.

Nu de laatste tijd weer. Ik heb in het bestuur gezeten. Op een goeden dag moeten wij graven. Toen was ik in huis ondergedoken, denlaatsten tijd heb ik hier gezeten. Grootte luidsprekers gingen door de stad op straffe van concentratiekamp voor vrouw en kinderen moestenwij ons om 3 uur melden. De stad werd afgezet. Ik vloog langs slooten, in de laatste ben ik gesprongen. Ik zat in een boerderij in den buurt. De burgemeester van Kampen heeft toen ook de omgeving gekregen. ~~De burgemeester~~ Het bevel om te graven strekte zich ook uit tot de omgeving. De boeren moesten ook gaan. In Kamperveen spraken ze aaf: Dat doen we nooit. Twee van die kaffers gaan toch, verbraken het verbond en komen bij den burgemeester. De burgemeester zegt: Behoort Kamperveen dan ook onder mijn domein, dat wist ik niet.

Jan Kroeze komt bij me en zert, weet hij nog een paar fietsen? Jawel, dan moet je bij die beide boeren wezen. Je stouwt er maar naar toe. Je neemt je pieper mee, gaat er 's nachts in uniform naar toe. De eerste komt met een hooivork naar buiten. Jan Schiet rakelings langs hem heen. Hij zert: Nu je met een hooivork komt, moet je er twee geven. Ik ben zoo best geweest. "Een officier heeft gezegd, je bent een beroerling geweest". De andere gaf ook een fiets.

De jongens oefenden zich in Kampen. Op een goeden dag was de straat afgezet door den mof. Ze moesten er wezen, want er zou een Engelsch officier komen om het ze uit te leggen. Jan had de guns onder de arm, in een stuk papier. Jan loopt voorbij den Duitschen soldaat. Halt, stehen bleiben, ich schiesse. Hij loopt door en ze hebben wel geoeffend. Hij zert: Ze hadden daar geen geweeren, dan kwam die man voor niets Als hij even het pak had moeten openmaken, was het fout gegaan.

Zoo was Dr. Dam ook. Terwijl hij opbelt, zijn de uitgangen afgezet. Dr. Dem vervoerde alle papieren. Hij wilde niet over koeriersters beschikken. Hij wenschte niet zijn eigen gevaarklasse te verminderen door een ander in een hoogere gevaarklasse te brengen. Hij stapt vlug op, doet doodeenvoudig de tasch open, laat hem zien, door.

Ad: Heeft Ds. Wvitzes een rol gespeeld in Zwolle voor de organisatie?
B.: Ik geloof, dat hij meer gedaan heeft dan ik weet. Gaat U even naar zijn huis, hij woont aan den overkant.